

Mátyási József, „a kecskeméti költő” ismeretlen versei

„A kecskeméti költő.” Mátyási Józsefet így említette egyik kései rokona, Mátyássy Kálmán, Domján Árpád dabasi jegyző 1901. augusztus 5-én kelt levele szerint (található a Kecskeméti Állami Levéltárban). De az apák és nagyapák hagyományát követve városunk idősebb nemzedéke is így emlékezik róla. A hagyomány szerint Kecskemétre való költözése után Mátyási sok tréfás verset írt itt. Szívesen látott vendége volt a névnapoknak, farsangi összejöveteleknek, disznó- és lúdtoroknak. Amikor a hangulat már emelkedett, saját tréfás, alkalmi verseit olvasta fel.

A bökkenő csak az volt, hogy igen kevés Kecskeméten írott verséről tudtak városunk lelkes kutatói, a hagyományokat tovább adók pedig egyről sem. Mátyási-tanulmányomban (megjelent 1955-ben a Bács-Kiskun megyei füzetek 3. számaként) óvatosan csak néhány itt írt verséről tettem említést. Azóta át tanulmányoztam a Kalászkaparéknak a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában levő példányát, amely lényegesen több verset tartalmaz, mint a kecskeméti példány. Sőt több évi kutatás után megtaláltam ugyanott a Kalászkaparék anyagának szerves folytatását, Versek és Levelek címmel katalógusba foglalva. Ebben a két kéziratban összesen 76 Kecskeméten írott verse található.

A teljes anyag ismeretében tárgyalom Mátyási kecskeméti működését, de a korlátozott terjedelem miatt egészen részletes ismertetésre nem vállalkozhatom. Fentebb már említett tanulmányomból csak a kecskeméti időszakra vonatkozó legfontosabb adatokat vettem át, természetesen kijavítva néhány korábbi téves állításomat.

* * *

MÁTYÁSI JÓZSEF 1824 táján, életének ötvenkilencedik évében telepedett le Kecskeméten, ahol iskolába is járt, és ahol jó barátai és ismerősei körében előzőleg már sok kellemes napot, sőt hetet is töltött. Megelőzte őt költői hírneve, a *Semminél több valami* c. verseskötete, a *Frankfurti utazás* c. ízes útleírása és a *Barátság és annak mestersége* c. változatos tartalmú bölcselkedő műve sikere. A költő, aki a XVIII. század utolsó két évtizedében nagy költői becsvágygal kapcsolódott be az irodalmi életbe, és a kor több ismert költőjével tartott fenn baráti kapcsolatot, Kecskeméten már elszigetelődött. Az irodalmi fejlődés már túljutott az általa művelt alkalmi költészeten. Éppen itt-tartózkodása idején bontakozott ki a romantika és a népi realizmus költészete, de ezeknek hatását már hiába keressük költészetében. Tréfás alkalmi verseiről lett ismert, azért ezt kellett folytatnia, kezdetben kedvtelésből, később már csak megszokásból, az ilyen irányú vidéki igények kielégítése céljából.

Ezzel köszönt vén barátotok
Házatok megetti viskóból,
Hol ajándék tel csak jó szóból,
S tanyát egér, patkány se keres,
Mert bombár, szekrény, zsák, polc üres. (CXXVIII)

MÁTYÁSI UTOLSÓ VERSÉT 1841-ről keltezte. Későbbi írásairól nem tudunk. Az év végén megőrzésre felajánlotta minden kiadatlan művét Fáy Andrásnak. Többszöri levélváltás után el is küldte. „Nem mind saját kezem írása, de mind tulajdon gondolatom” – jelentette ki 1842. március 22-i levelében. Fáy András a küldött kéziratot műveket, nyilván a Kalászkaparékot és a Versek és Levelek akkor még bekötetlen anyagát az Akadémián helyezte el megőrzés végett. Tehát Fáy gondosságának köszönhető, hogy Mátyási Kecskeméten írt művei nem kallódtak el.

Utolsó éveit „élemedett korához képest testének tűrhető, de lelkének teljes épségében” élte le. A szabadságharc idején, 1849. január 15-én halt meg, a gyászjelentés szerint „lelki elevenségét véglegesen megtartva, aggság okozta több éves gyengélkedései után”.

* * *

„Vagy meglátja valabára ezen gyűjtemény is, úgy mint régebbi munkáim, a nyomtatott könyveknek napfényét, vagy soha sem.” Ezt írta Mátyási a Kalászkaparék Észre-vételésében. Így reménykedett akkor is, amikor már belenyugodott a vidéken élő költő elszigetelt helyzetébe. Életében egyetlenegy Kecskeméten írott verse sem jelent meg nyomtatásban. Amit a sors meglátott tőle, abból most jelentősen törlesztettünk.

A Megyei Biróság épületének falán elhelyezett emléktábláját mindannyian ismerjük. Most, hogy megismertünk Kecskeméten írott verseiből egy csokorral, nem kell szégyenkezve elmennünk annak a költőnek az emléktáblája előtt, aki magáról ezt vallotta:

Ha fennmarad a nép, s magyarul szól szája,
Emlékezetben él annak poétája.

JEGYZET

Az Akadémia Kézirattárában a Kalászkaparék RUI 4-r 44, a Versek és Levelek c. kötet RUI 4-r 669 jelzéssel található.

A Kalászkaparék 1821-es évszáma megtévesztő. Csak a címe keletkezhetett 1820 táján. A kecskeméti Kalászkaparék bekötési táblája elülső belső oldalának bejegyzése szerint már 1820-ban a kecskeméti ref. gimnázium könyvtárának adományozta azt. Tehát előrekeltette a kötetet. Későbbi versei csak úgy kerülhettek bele, hogy többször kikérte a könyvtárból, és az újabb verseket beíratta. Az akadémiai Kalászkaparék a költő saját példánya volt. Az eleje más kéz írása, de azt gondosan átjavitva, a költő tetszetős formában, a jól ismert szép, szabályos betűvel folytatta tovább.

Kecskeméten írt versei a sokat emlegetett, két példányban ismert Kalászkaparékban találhatók. Az akadémiai példány teljes címe:

*KALÁSZKAPARÉK,
melyet,
bogy semmi tarlóján ne vesszen,
ezen vontatócskába takarított;
most pedig
maga vers-asztagjának végződésével
a nemzeti tudományszériüre
csépelltetés végett ágyaz
Mátyási József
volt magyar belikoni részesarató
1821*

A *Kalászkaparék* szerves folytatása a *Versek és Levelek* c. kötet is. Ez különböző nagyságú papírlapokból áll, nyilvánvalóan a kéziratár köttette be. Mindkét kötetben nemcsak versek vannak, hanem prózai szövegek, sírfelirat, magánlevél, kapott és elküldött latin nyelvű levelek másolatai, latin versek is. A *Kalászkaparék* darabjai I-től LXXXI-ig számozódnak, a *Versek és Levelek* c. kötet a LXXXII-ik számtól a CXXXII-ik számig terjed, sőt még számozatlanul 5 magyar és latin nyelvű vers is van benne. A XLV-ös számú vers az első, amelyet Kecskeméten írt. A közölt és idézett műveket az eredeti római számmal jelölöm, így a jelzés utal Jelőhelyükre is. Ismertetésemben elsősorban költeményeiről lesz szó, pedig külön figyelmet érdemelne prózája is. Levelei és prózai köszöntői barokkosan ömlő hosszú mondataiban, verseihez írott jegyzeteiben és magyarázataiban derűs világnézetű kellemes csevegőt, humoros, ötletes, ízes hangú elbeszélőt ismerhetünk meg (CXXII és CXXIV).

MÁTYÁSINAK KECSKEMÉTEN anyagi gondjai nem voltak, mert mint a Voltaire-barát galántai gróf Fekete János hajdani titkára 1803-tól évi 300 forint nyugdíjat élvezett volt gazdája jóvoltából. „Csendben, békességben”, derűsen élt könyvei, írásai között. Barátaival és ismerőseivel, jóakarói mind szélesebb körével tartott fenn állandó kapcsolatot. 1842-ben házába fogadta „halasi lakos Imre testvére József fiát”, akit később végrendeletileg általános örökösévé tett meg. Sőt házat megosztotta gondozóival, Szlabej Mátyással és feleségével, Hodosi Klárával. Tőlük vette meg 1841 márciusában „a Hegedűs-közi négy pásztajú és azokban 220 egész és 4 darab útu” szőlőt. Ezt alapítványul hagyta hajdani iskolájára „mint iránta szerelmes öreg”.

Életéről csak keveset tudunk, azt a keveset is csak prózai feljegyzéseiből. 1831-ben kolera pusztított. Losonczy Lászlónak 1831-ben hozzá intézett névnapi köszöntőjéről később ezt írta: „Talán az lett egyik mentőszerem az akkor nekünk dühödött epegörcs ellen s a Nefélj és Vörösbor.” Ebből a „kolerakori” vörösborból még 1833-ra is maradt Nemes András felköszöntésére „néhány szori éljen-pohár” (LXXXV).

Az 1836-os év „a legmostohább Nemezisnek 366 ágú korbácsa volt, s arra méltó, hogy az emlékezetből is, mint az időből örökre szökjön el”. A költő sárgaságba esett. „Múlt decemberi sárgaságom – írta róla tréfásan – nem annyira betegség, mint csak úrszínem négyheti változása volt az erszény helyett bennem” (XCVIII). Hogy egészsége meg nem rongálódott, azt „az 1834-iki jó vörösnek hat-

hatós citalma" tette lehetővé. Ebből kortyolgattak még 1838-ban is születése napján (CII). 1837-ben gyomra „gyengélkedni kezdett”, 1838-ban pedig „gyengélkedő szemek házi foglya” volt.

Sokat foglalkozott betegségeivel, de derűsen tülemelkedett a testi bajokon és az öregkori gyöngülésen:

*Megbocsáss, már nékem kell barmadik gyámol,
S lábam egy ölnyire négy-öt lépést számol.
Elértem a bezzeg nem úgy, mint valabát,
Melyért fülem szenved sok gúnyt és bababát. (LIX)*

*Én, amint rogyok, többszöri születés-mát nem érek,
Végjelentést hát majd toros káposztámra most kérek. (LXX)*

HA ÖSSZEHASONLÍTJUK itt írt verseit az előzőekkel, akkor azt látjuk, hogy közöttük igen kevés hosszú vers van. Ami azelőtt szinte kivétel volt, a rövidebb vers, az most a jellemző, sőt több epigrammai tömörségű versben is gyönyörködhetünk:

LXXII. PATIKÁRUS HALÁLÁNAK HÍRÉRE

*Lám! nincs balál ellen mit kortyolni s falni,
Mert meg kell orvosság-mesternek is balni.*

XCII. BARÁTI SZEMREVETÉS, 1835-BEN.

*Üstökös csillagtól Földünket féltettem,
De betérés nélkül tűnvén el mellettem
Tegnap, legtiszteltebb úrasszony barátom,
Hogy csillagtól Földnek nincs mit félni, látom.*

A költő világnézete is átalakul. Régebbi verseiben határozottan volt felvilágosult hang, az osztályellentét és a szegény nép nyomorának felismerése, de az inkább emberségből eredt, mint politikai állásfoglalásból. Kecskeméten eljutott a nemesi társadalom éles bírálatáig.

*Két kutyabőr ura! melynek az egyikét birleled,
Másikát pedig láttatod, mert magadon viseled. (LVII)*

Így szólítja meg a dölyfös nemest. De éles hangon fordul szembe a nemesedni akaró polgárokkal is. Mátyás gazda Nemsok nevű kutyájáról ezt írja:

*Bőre még idővel arany címerrel ékeskedik,
Ha majd általa ködmönös árendás nemesedik. (LVIII)*

A nemesi életszemlélettől eltávolodó költő polgári jellegű életszemléletének kialakulásában a sajátos kecskeméti társadalmi viszonyok is közrejátszottak. 1827-ben a városi tanács Mátyásit „annak megbizonyítására, hogy jeles tulajdonságai, s a tudományos pályán szerzett érdemei illő becsben tartatnak, a város polgárai közé való bevétele által lakosi jussal” tisztelte meg. A költő ezután büszkén nevezte magát „helybéli bévett polgárnak és lakosnak”.

VERSEI KÖZÖTT találunk elmélkedő, gúnyos, játékos hangúakat, rejtett szókat, néhány tréfás, sőt pajzán hangú verset is. (XLVI. Kosárért kosarat, XLIX. A kakas és kappan.) Verseinek nagy többsége azonban alkalmi költemény. Ötle- tesség, változatosság jellemzi őket. A következő költemény például a mondani- való mélységével és a megszemélyesítéssel ragadja meg figyelmünket:

LIV. KECSKEMÉTI LAKOS BANÓ JÁNOSNAK ÚJONNAN
ÉPÜLT SZÉLMALMÁRA

*Élve gyümölcstelen erdei fák valánk,
Most malom, s éltetünk, bár magunk meghalánk;
Ily szerré tett Banó János úr költsége
S Zana Péter molnár tamt mestersege.
Sokan, kiknek barmát szárazmalmok cserzék,
Vagy a bérlett őrlőt pénzen, munkán szerzék,
Áldhatjuk gazdáinkat és a mesterünket,
Hogy széllel forgóknak alkotott bennünket.*

Ezt a költeményt pedig bizonyára mulatozás közben olvasta fel először. Pergő ritmusa jól érzékelteti a vidám hangulatot:

LXIV. LEVES FELADÁSKORI VÓFÉLYVERS NAGYBÖJT BEN

*Örvendetes gyülekezet! Vígás itt az igyekezet;
De mivel a kedv is komor, Mig üres a magyar gyomor;
Ím feladom a jó levet, Hadd gerjesszen első bevet,
Kapjon bát ki-ki kanálra, S robanjon ostrommal tátra.
Osztán ollyakért fáradok, Mikkel munkát késnek adok;
Rendet még sok jót ígérek, Reá vöröst, fejért mérek;
Hadd essen pobárban csorba, Éljen-szók közt pengjen sorba;
Böjtös tengődjön a balon, Itt jött, sült bús lesz asztalon;
Ne gyászoljunk múlt farsangot, Zengjünk muzsika- s dalbangot;
Ebéd mellől tántra keljünk, Estvét, éjet rá szenteljünk;
Menyecskén, lányon fogjunk sort, Hajnal is szívjon szoknyaport;
Ezt gazdánk birdetteti ki, Ebbez tartsa magát ki-ki. -
Tessék urak s asszonyságok! Én majd maradékot rágok,
Mert nem úr az, aki szolgál, Hasánál elsőbb a dolga.*

Versei között sok olyant találunk, amely az ajándékozással függ össze. „Ke- reszténység olta... divatozott, sőt helyel-hellyel, bár ritkábban, máig is szokás névnap- i köszöntés nyomatéka gyanánt egymásnak valamely újsággal vagy cseme- gével is tisztelkedni, p. o. borjával, báránnyal, malaccal vagy süteményekkel; ko- rántsem segedelműl, hanem csupán szíveskedésből” (CXX). De az ajándékozás nemcsak névnapok alkalmával volt szokás. Ezt igazolják a következő versek is:

LVI. SONKAÉRT BOR

*Neked van sonkás-szekrényed, nekem pedig bor-boltom:
Te gyomrom ébét enybitéd, én géged szomját oltom.
Szűk világban jó bát most is az eszemiszom-csere,
Melyet pénzverés előtt élt az óvilág embere.*

Az idős költőt szeretetből, megbecsülésből halmozták el ajándékokkal. Király István szabómester kétszer is küldött neki tűzifát. Ő sem maradt adós, ajándékokra ajándékkal felelt:

*Nesze két citromos becsinálnak való,
Mely engemet, vén tyúkászt méltán magasztaló;
Mellé pedig küldöm ezen pár üveget,
Öntsön ki mint ürgét belőled bideget;
S úgy adja a bolnap eljövő Szentlélek,
Hogy amim voltál s vagy, az marad, míg élek. (LXXVII)*

Egy fiatal anyának egy jó palack bort küldött ajándékba a népi mondókákra emlékeztető vers kíséretében:

LXXVI. EGY PALACK JÓ BORT KÜLDÉSKOR

<i>Elmét vidámitó</i>	<i>Szívet bátorító,</i>
<i>Gyomrot igazító,</i>	<i>Tejet szaporító</i>
<i>Orvosi cseppek ezek,</i>	
<i>Nyújtják atyafi kezek</i>	
<i>Néked, gondok tárgyának</i>	
<i>S szopó kisdéd anyjának,</i>	
<i>Bizonyt mondván jelölök,</i>	
<i>Hogy vér válik belőlök.</i>	

ALKALMI VERSEI KÖZÖTT igen sok névnapra írt költeményt találunk. Ragaszkodott barátaihoz, ismerőseihez. A legrégebbi barátság Nemes Andrásához, Szeles Józsefhez és Szarka Sámuelhez fűzte. Ez utóbbi állandó csipkelődésének tárgya volt családneve miatt. Rajtuk kívül Sárközi Pálhoz, Nyirádi Lászlóhoz, Sándor Lászlóhoz és Garai Mihály nevű sógorához is írt üdvözlő verseket.

Nemes András ügyészhez, „kecskeméti választott polgár-lakoshoz” írt versében mély liraisággal foglalja össze életét a 68 éves költő, felidézve ifjúságuk együtt eltöltött boldog napjait, fiatalos hevüket, ifjúi csínyeket. „Ifjúi kor! vajha soha nem avulnál!” – kiált fel a vers végén (LXXXV).

Szeles József „atyafi-barátjához”; „kecskeméti főbíró úrhoz” is tartós barátság fűzte. A köszöntők tanúsága szerint igen sokszor voltak együtt vidám társaságban. A főbíró versben hívta meg nyúlpecsenyére a költőt, Nemes Andrást és Bóbis Sándort:

*Egy nyúl a piacról házambhoz szaladott,
Éppen búsbagyóra nyársamra akadott;
Magam különben is nem szeretvén enni,
Másoknak is részt kell e falatból venni;
Kiket a barátság s atyafiság velem
Összekötött: benne a jó ízt is lelem;
MÁTYÁSI, NEMES és BÓBIS urak ezek,
Kikhez e postámmal midőn elérkezek,
Szíves bívásomat, kérem, meg ne vessék,
Vasárnap ebédre megjelenni tessék,
Mert ba valamelyik azt izenné, hogy nem,
Kedvem megsértené, s így lenne ellenem.*

Mátyási válaszában öreg korára, betegeskedésére hivatkozik, arra, hogy nehezen mozdul ki hazulról, majd így folytatja:

*Úgy no, majd megkérem úr öcsénket, Bóbist,
Nehogy lábam gyúrjon sáros földgolyóbist,
Fébusnak sincs újabb szekere, mint neki,
S lova is azével versenyre futna ki. –
Az pedig, úr-öcsém, remek gondolatod,
Hogy bátyáddal fogat nyúlbusba vágatod.
Úgy kell, ne csak gazdag járjon fel minden jót,
Hadd nyeljen belőle szegény is kóstolót.
Reménytem, hogy torkom, bár bal felől dagad,
Egészen a sült nyúl előtt be nem ragad;
Hátba még bázdhoz bárány is szaladna,
Húsbagyói pompád búsvétit baladna. (LXXV)*

Sok tréfás névnap-i köszöntője közül ismerjük meg a következőt:

LXXIII. A VERSBEN NEVEZENDŐ ÜGYÉSZ NEVE NAPJÁRA

*Éljen soká Dömötör Lajos,
Gazdagítsa sok ügyös-bajos,
Új erdeje legyen bő gallyos,
Abban mébe számtalan rajos,
Felesége ne legyen zajos,
Sőt majd a halála se jajos
S így áldást balmozzon reája
Neve minden kadenciája.*

1832-től kezdve a köszöntő versekbe belefoglalja ifjabb Mátyási Józsefet is. Az ő nevében írja a verset, vagy ő a vers vivője. 1833-tól az üdvözlők között találjuk Szlabejné Hodosi Klárát is.

CVIII. 1838. GARAI MIHÁLY SÓGOROMNAK

*Hárman vagynak, akik bizonysgot tesznek,
Hogy itten Mihályok bolnap annyin lesznek,
Úgymint apa, fiú s kislélek unoka,
De egy ivadékban minek ily névsoka.
Való, hogy keresztény kalendáriomban
Sok nemzetbeliek a szentek, azonban
Apáktól fiakat különböztetbetnénk,
Lévén magyarok is, kikről nevezhetnénk.
Osztán nem is szokják szülék azt rendesen,
Hogy Péter Pétert, Pál Pált kereszteltessen,
Mert oly egyszerűség gyakran nemzetségi
Sort kavár, hol kivált az ágazás régi;
Törvénykezésekben bőv ennek példája.
Azonban most nekünk mi gondunk reája?
Sőt jobb, hogy itt többre lett egybilleg-nyomás,
Mert így már háromtól bármás az áldomás.*

*Hát atyafi-barát kedvesink éljenek,
S mint névvel, szívvel is egyhárom légyenek!
Isten után Mibály védangyaljok őket
Őrizze mint földön nevét viselőket!
Frissen virradjanak örömünk napjára!
Egy szívből óhajtjuk –*

két József, egy Klára.

Mátyási saját születésnapjára is írt verseket. Barátait megvendégelve olvasta fel őket. Az elmúlásba való belenyugvás és a barátság csendül ki belőlük.

*Én mint barát közületek árnyékként majd eltűnök,
De barátság-mesteréül jelen lenni nem szűnök.
Most még törökös fekete bablevesünk van bátra,
Aztán gyújtott pipáink füstöljenek, mint Mátra. (LXX)*

Utolsó verseinek egyikét 77. születésnapjára írta. A kasza formájú hetes szám jelképpé válik benne:

*Hét év óta biába fent rám egy kaszát a Halál,
De ma párját is kalapált, s kettővel majd eltalál;
Mert a vak Csontváz, nem nézvén telet, tavaszt, ősz, nyarat,
Füvet, kórót egyre kaszál, zöld és ért vetést arat.
S ingóbingó fogaim is azt jövendőllő jelek,
Hogy rágni nem kellő levest, kását se soká nyelek. (CXXXI)*

1836-TÓL KEZDVE a verses köszöntők mellett találunk prózai köszöntő leveleket is. 1836-ban Szeles József köszöntését versben kezdi, de áttér a prózára: „Eddig s ennyit szárnyas szent Lovon ültömből. Inkább, mint vele magamat le-yettessem, gyalogolva haladok” (XCIV). 1840-ben Nyirádi Lászlónénak Máriánapi üdvözlésében is hivatkozik a László-napi jókívánásokra: „A múlt László-napkor – talán még pipát nem gyújtott vagy sajtot nem takart – jókívánásaimat, melyeknél velősebbek és fontosabbak sem agyamból, sem szívemből sutúval se nyomódhatnának, reájok hivatkozván ismétlem és óhajtom, hogy úgy légyen!” (CXXIV)

A névnap-i köszöntők új formájára, a „körlevél”-re is találunk példákat. Így László-napra Nyirádi László „becses ifjú barátjához” és Sándor László nevű „különös jóakarójához” (CXIII), Pál napra pedig Tomó Pál gazdához, Szabó Pál bog-nárhoz és Bozó Pál szabóhoz (CIX) ír ilyen körlevelet. Ezek körbe járták az ille-tő személyeket, és a végén visszajutottak a költőhöz.

Utolsó verses körleveleit a szomszéd Andrásokhoz (CXXVIII), az előbb em-lített Pálokhoz (CXXIX) és Lídiákhoz (CXXX) küldte. Különösen az Andrások üdvözlése válik ki mély líraiságával és az embertársaink iránti szeretet hangsú-lyozásával:

*Szent ének, hogy nagy gyönyörűség
Vérség közt a szeretet, bűség,
S ezt vajmi sok dongja szokásból,
De nem gyakorolja vallásból...
Im, midőn virrad névnapotok,*